Список використаних джерел:

1. Гуйван П.Д. Значення темпоральних чинників у практиці Європейського суду з прав людини. Ч. 2. Критерії розумності строку процесу за Європейською конвенцією та українські правозастосовні реалії. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 14–19.
2. Лагута В.О. Критерії визначення розумних строків. *Форум права*. 2013. № 3. С. 328–332.
3. Рішення ЄСПЛ від 28 червня 1990 р. у справі «Obermeier v. Austria» (заява № 11761/85). URL: <http://swarb.co.uk/obermeier-v-austria-echr-28-jun-1990/>
4. Рішення ЄСПЛ від 27 серпня 1992 р. у справі «Tomasi v. France». Заява № 12850/87. URL: https://www.unodc.org/./CASE_OF_TOMASI_v._FRANC.
5. Справа № 761/41023/17. Архів Шевченківського районного суду м. Києва за 2017 рік.
6. Рішення ЄСПЛ від 23 липня 2009 року у справі «Сутяжник против Российской Федерации», заява № 8269/02, URL: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/sutyazhnik-protiv-rossii-postanovlenie-evr.suda>.

УДК 347.7

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.5-1.11>

ДМИТРИШИН В.С.

**ЩОДО ВПЛИВУ РІЗНИХ ТЕОРІЙ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
НА ПРОЦЕС РОЗПОРЯДЖЕННЯ ТАКИМИ ПРАВАМИ**

Правовий режим будь-якого об'єкта завжди значною мірою залежить від його «природних властивостей». Властивості та оборотоздатність об'єктів права інтелектуальної власності, правові принципи, за якими має відбуватись розпорядження ними, суттєво залежить від того, за якими теоретичними концепціями розглядається сутність такого об'єкта. Відповідно до філософських та юридичних поглядів різних науковців були сформовані різні теорії права інтелектуальної власності. Зокрема, це теорії особистого права, деліктна теорія, рентна теорія, трудова теорія, договірна теорія та деякі інші. Проте основними нині є пропріетарна теорія та теорія виключних прав. Пропріетарна розглядає право інтелектуальної власності з приватноправової точки зору, а її послідовники вважають, що право на результат творчої діяльності може бути зіставлене із правом власності особи на будь-який матеріальний об'єкт, правомочностями володіння, користування та розпорядження. Концепція виключних прав трактує права авторів як виключні права, які не є правами власника та характеризуються пасивним характером, і складається з двох правомочностей – права забороняти та/чи дозволяти використання цих прав третім особам.

Аналіз вітчизняного законодавства засвідчив, що в Цивільному Кодексі України застосовується конструкція, більше схильна до пропріетарної теорії, а в законодавстві про авторське право і суміжні права – до виключно правової.

Дослідженням встановлено, що суспільний запит на регулювання у сфері інтелектуальної власності полягає в забезпеченні легальних, зручних, зрозумілих, доступних правил економічного обороту та господарського використання результатів інтелектуальної діяльності. Встановлено, що інститут «виключних прав» ефективно не вирішує цього суспільно важливого завдання. Враховуючи економічну спрямованість та соціальні запити на правове регулювання у цій сфері, для розпорядження правами інтелектуальної власності більш доцільно застосовувати та закріплювати в законодавстві підходи і механізми, передбачені пропріетарною теорією права інтелектуальної власності.

Ключові слова: пропріетарна теорія, теорія виключних прав, передання прав інтелектуальної власності, ліцензійні договори, договори щодо розпорядження правами інтелектуальної власності.

© ДМИТРИШИН В.С. – кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник (ДНУ «Науково-практичний центр профілактичної та клінічної медицини» Державного управління справами)

The legal regime of any object is always largely dependent on the “natural properties” of such an object. The properties and turnover of intellectual property objects, the legal principles under which they should be disposed of, depend substantially on the theoretical concepts behind the nature of such an object. In accordance with the philosophical and legal views of different scholars, different theories of intellectual property rights have been formed. These include personal law theories, tort theory, rent theory, labor theory, contract theory, and some others. However, the main ones now are prophetic theory and the theory of exclusive rights. Proprietary considers intellectual property right from a private law point of view, and its followers believe that the right to the result of creative activity can be compared with the ownership of a person on any material object, with the powers of ownership, use and disposal. The concept of exclusive rights treats the rights of authors as exclusive rights that are not the rights of the owner and are characterized by a passive nature and consists of two powers – the right to prohibit and/or allow the use of these rights by third parties.

The analysis of the domestic legislation showed that in the Civil Code of Ukraine, the design is more prone to prophetic theory, and in the legislation on copyright and related rights to exclusive legal.

The study found that the public demand for regulation in the field of intellectual property is to ensure legal, convenient, understandable, accessible rules of economic turnover and economic use of intellectual property results. It is established that the institute of “exclusive rights” does not effectively solve this socially important task. Given the economic orientation and social demands for legal regulation in this area, it is more appropriate to apply and incorporate into the legislation the approaches and mechanisms provided by the proprietary theory of intellectual property rights.

Key words: *proprietary theory, theory of exclusive rights, transfer of intellectual property rights, license agreements, intellectual property rights agreements.*

Вступ. У сучасному світі результати розумової діяльності, втілені в об’єкти інтелектуальної власності, є, насамперед, економічним активом. Проте правовий режим, який встановлюється щодо будь-якого об’єкта значною мірою залежить від «природних властивостей» такого об’єкта. Властивості та оборотоздатність об’єктів права інтелектуальної власності, правові принципи, за якими має відбуватись розпорядження ними, суттєво залежить від того, за якими теоретичними концепціями розглядається сутність такого об’єкта.

Над питаннями теорій інтелектуальної власності працювали такі відомі науковці, як О.І. Харитонова, О.О. Піленко, О.А. Підпригора, О.О. Підпригора, І.А. Близнец, В.А. Дозорцев, Г.Ф. Шершеневич, Я.М. Шевченко та інші. Розпорядження правами інтелектуальної власності досліджували А. Сергєєв, О. Тверезенко, Б. Шапіро, Г. Штумпф та інші. Проте окремо питання щодо впливу і взаємозв’язку теорій інтелектуальної власності та розпорядження правами на ці об’єкти залишається малодослідженим.

Постановка завдання. Метою статті є наукове дослідження впливу концептуальних підходів та поглядів щодо сутності прав інтелектуальної власності на закономірності розвитку і становлення механізму розпорядження такими правами, а також вироблення рекомендацій стосовно найбільш оптимальних у сучасних умовах законодавчих регулювань таких процесів.

Результати дослідження. Інститут права інтелектуальної власності хоча і не має такої давньої історії розвитку, як інші, більш традиційні напрями права власності, проте є одним із найбільш дискусійних за різними поглядами на його сутність. Відповідно до філософських та юридичних поглядів різних науковців, починаючи з XVIII сторіччя були сформовані різні, інколи діаметрально протилежні теорії права інтелектуальної власності. Але необхідно зазначити, що в більшості своїй вони тяжіли до політ економічного і філософського, а не юридично-правового аналізу проблематики інтелектуальної власності.

Найпершою можна вважати теорію особистого права, яка виникла на хвилі просвітництва та переосмислення ролі, місця і співвідношення прав і свобод людини з інтересами суспільства та держави. За цією теорією, підставою авторського права є те, що твір становить невід’ємну частину особистості самого автора. Філософи-просвітники – Вольтер, Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо, П. Гольбах та інші – вважали, що сукупність певних прав людині надає сама природа, ці цінності, права та принципи через своє природне походження не залежать від їх законодавчого визнання або невизнання в конкретній державі. Декларується, що людина має

невід'ємне природне право на будь-який результат своєї творчої діяльності. За філософською концепцією Е. Канта, авторське право не є просто формою власності, що охороняє економічну або матеріальну цінність, а є продовженням самої особистості автора, яку з огляду на природну справедливість варто охороняти як частку його особистості. Ця концепція мала суттєвий вплив на розвиток авторського права, якій ми суттєво завдячуємо виникненню й обґрунтуванню так званих «droit moral» – тобто моральних або немайнових прав автора.

Усередині XIX сторіччя з'являється деліктна теорія, яка стверджує, що авторського права як такого не існує, а є лише делікт, існування якого зумовлює необхідність захисту авторів, а законодавство встановлює лише делікт, не створюючи жодних цивільних правомочностей. Ця доктрина не розглядає питання про те, чи належить авторське право (яке передбачає, наприклад, можливість відчуження) саме до цієї групи, а обґрунтовує думку, що право автора ґрунтується виключно на позитивній правовій нормі, яка забороняє контрафакцію. Авторське право не є природним правом, і навіть після регламентації авторського права в позитивних нормах воно залишилося не правом, а інтересом. Застосування цієї теорії на той час у Німеччині вилилось в те, що захист винахідників конструювався за факультативним принципом, і патентне право викладалось в цей час у курсі поліцейського права, а не цивільного. Юридична думка виходила з того, що патенти є лише засобом поліцейського захисту державного добробуту, а не можливістю охорони чийось прав, способом досягнення загальнодержавних інтересів [1].

Рентна теорія (Rententheorie Schaffte) розглядає авторське право як штучно створену монополію, що забезпечує автору ренту, додатковий прибуток. Сам автор розглядається в цій концепції як кваліфікований працівник, винагорода за роботу якого не може вкладатися в загальноприйнятій схемі, та безперешкодно може збирати ренту з публіки.

Основний постулат трудової теорії (теорії винагороди), виділений Д. Локком у трактаті «Про державне правління», полягає в тому, що результат творчої праці має певну форму та вартість, яка виражена в грошовому еквіваленті. Підставою виникнення права власності є праця, а власність – це категорія економічна, і сутність її полягає у привласненні певних благ і предметів у процесі виробництва. Виробництво об'єктів інтелектуальної власності також передбачає витрати розумової праці, так зване «духовне виробництво». Юридичним базисом вважається абсолютний характер прав інтелектуальної власності, як і речових прав та загалом права власності. Власник права інтелектуальної власності, як і власник речових прав власності, може вчиняти щодо об'єкта всі не заборонені законом дії з одночасною заборорою третім особам чинити зазначені дії без згоди правовласника [2].

Контрактна (або договірна) теорія має інший погляд на сутність права інтелектуальної власності. Зокрема, вона шукає певний компроміс між публічною та приватною сферою інтересів і виходить із того, що патент є своєрідним, умовним «договором» між суспільством та автором, на підставі якого винахідник передає загалу свій винахід, а натомість отримує монополію (виключне право) на використання запатентованого винаходу [3].

Стосовно питання розпоряджання правами інтелектуальної власності, то вищезазначені теорії по-різному відповідають на нього: від повного заперечення такої передачі через невіддільність права автора від його особи, до визнання можливості розпоряджання такими правами, нарівні з іншим майном.

Усвідомлення цінності результатів розумової діяльності і готовність платити за них прийшли з розвитком техніки, здатної зробити використання цих результатів масовим, а також із культурним розвитком самого суспільства. При існуванні економічної системи, побудованої на засадах приватної підприємливості, яка зобов'язує кожного особисто піклуватися про умови свого матеріального добробуту, єдино можливий спосіб забезпечення авторів полягає в тому, щоб поставити їх в один ряд з економічними діячами і надати їм особисто змогу на загальних економічних засадах піклуватися про свої інтереси [4]. Власне, це призвело до того, що політекономічні теорії, які були цікаві більше з теоретично-філософської точки зору (О.О. Піленко називав їх генетикою першого порядку), отримали розвиток у власне правових теоріях інтелектуальної власності, основними з яких є пропріетарна теорія і теорія виключних прав (за Піленком, статика другого порядку) [1].

Пропріетарна теорія, що набула поширення з XIX сторіччя після прийняття в більшості європейських країн авторських і патентних законів, розглядає право інтелектуальної власності з приватноправової точки зору. Її послідовники вважають, що право на результат творчої діяльності може бути зіставлене із правом власності особи на будь-який матеріальний об'єкт [5].

Прихильники пропрієтарної теорії вказували, що інтелектуальна власність є власністю «sui generis» (свого роду) і вбачали в ній багато спільного з правом речової власності: класичну тріаду повноважень «володіти – користуватися – розпоряджатися», підстави набуття прав і деякі інші моменти. Теоретичну основу своїх поглядів вони часто запозичували з концепції так званих безтілесних речей (res incorporales), яка була відома римському праву. Суб'єктивне розуміння сутності інтелектуальної власності зводить зміст її до змісту права приватної власності, ототожнення прав особи на продукти творчої діяльності, з правом власності на матеріальні об'єкти. На ці об'єкти є дві групи прав: особисті немайнові та майнові, які, своєю чергою, розкриваються через правомочності володіння, використання, розпоряджання [6, ст. 29].

Однією із різновидів пропрієтарної є теорія промислової власності, на теоретичному базисі якої формувалося патентне право і прихильники якої також ототожнюють право особи на продукт творчості з правом власності на матеріальні об'єкти як результати науково-технічної діяльності: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки тощо. У підґрунтя цієї теорії покладено переконання, що як праця людини створює матеріальні блага, так і речові та духовні результати праці засновані на одному і тому самому факті. А отже, результати розумової праці, як і результати фізичної праці, є власністю особи, яка їх створила. О.О. Підпригора вважає, що інститут інтелектуальної власності є сукупністю правових норм, які регулюють «саме право інтелектуальної власності на результати творчої діяльності людей – право власності, а не якісь там розпливчаті виключні права» [7]. О.А. Підпригора зазначає, що зміст права інтелектуальної власності визначається так, як він визначається для звичайного права власності [8, с. 53].

Іншими фахівцями право інтелектуальної власності розглядається як особливий різновид права власності, а отже, і речових прав на специфічний об'єкт – результат інтелектуальної, творчої діяльності. На їхню думку, саме генетичний зв'язок між правом власності і правом інтелектуальної власності має бути визначальним у процесі характеристики останньої [9, ст. 147].

Концепція виключних прав трактує права авторів як виключні права, які не є правами власника [10, ст. 9]. Виключні права характеризуються такими ознаками: 1) права є об'єктами інтелектуальної діяльності та виникають незалежно від волі третіх осіб; 2) усі треті особи є пасивними суб'єктами права і зобов'язані утримуватись від неправомірних дій щодо об'єктів інтелектуальної власності; 3) до кожного з пасивних суб'єктів може бути застосовано цивільно-правову відповідальність за протиправні дії щодо об'єктів. Це право складається з двох правомочностей – права забороняти та/чи дозволяти використання цих прав третім особам. В.А. Дозорцев, який є основним апологетом цієї теорії, вважає, що виключне право є абсолютно новим видом прав, «послабленим абсолютним правом», або квазіабсолютним [11, ст. 120].

Згідно з цими поглядами, до інтелектуальної власності не може застосовуватись тріада правомочностей власника щодо володіння, користування і розпорядження майном для характеристики особистих немайнових і майнових прав, що становлять сутність таких прав, їх пропонують розглядати як абсолютно самостійний, особливий вид прав. Вважається, що виняткові права виконують щодо нематеріальних об'єктів ту саму функцію, що і право власності щодо матеріальних, а виключне право і є абсолютним правом на нематеріальні об'єкти, тільки використовує відповідно до натуральних властивостей об'єкта інші правові засоби, ніж право власності [12, с. 23–28]. На думку послідовників цієї теорії, щодо нематеріальних результатів є неприйнятною правомочність володіння, адже не можна здійснювати фізичне володіння ідеями, образами тощо, а також не може бути прямо застосована до нематеріальних об'єктів і речова правомочність користування, бо науково-технічні ідеї та літературно-художні образи можуть одночасно знаходитися в користуванні безмежного кола суб'єктів, не втрачаючи при цьому своїх споживчих якостей.

Зазначені твердження є дискусійними. На мою думку, правомочності і володіння, користування і розпоряджання можуть застосовуватись до об'єктів інтелектуальної власності. Якщо ми говоримо про «володіння» ідеєю, то вона формується у свідомості автора, і поки він не захоче її формалізувати, надати їй форму, яку може сприймати інша особа, він і тільки він нею володіє. І розпорядитись нею, надати їй форму об'єкта інтелектуальної власності, розповісти комусь чи тримати при собі – рішення виключно творця цієї ідеї. Це стосується і використання. Допоки ідея знаходиться у свідомості автора, лише він може її використати. І навіть після того, як ідеї буде надана матеріальна форма, отримано патент, певна інформація, авторське «ноу-хау», без якої реалізація цього патенту є неможливою, може зберігатись автором у секреті і бути переданою лише у разі укладення відповідного договору і передання (ліцензування) прав.

Можна погодитись, що виключні права не можуть бути прирівняні до права власності, а право власності не може бути зараховане до виключних прав, насамперед через те, що вони мають різну спрямованість. Право власності забезпечує своєму власникові, насамперед, юридичну можливість панування над майном, здійснення законних дій щодо цього майна. Для права власності характерна саме ця «позитивність» правомочностей власника. А заборона на втручання іншим особам у сферу господарського панування власника має додатковий характер як засіб забезпечення прав власника. А «негативний» характер виключних прав передбачає, що основу цих прав становить саме виняток, усунення усіх третіх осіб від використання відповідних об'єктів.

У вітчизняному законодавстві, відповідно до зазначених концепцій, підхід до питання розпоряджання правами інтелектуальної власності також має деякі відмінності. Так, у Цивільному Кодексі України застосовується конструкція, більше схильна до пропріетарної, а у законодавстві про авторське право і суміжні права – до виключно правової. І тільки на перший погляд у цьому є певна колізія. Така різниця підходів, на мій погляд, є досить виправданою. Це випливає з того, що визначальною метою правової охорони результатів інтелектуальної діяльності є забезпечення прогресу в культурній, науковій і технологічній галузях, сприяння розкриттю і широкому застосуванню творчих досягнень і технічних новинок. Такі результати мають бути досягнуті шляхом надання (при дотриманні певних умов і на певний період) комплексу майнових прав, що дають правовласнику змогу отримувати вигоду від їх використання протягом терміну охорони, після закінчення якого результати творчої діяльності переходять у суспільне надбання [13].

Відповідно, якщо ми говоримо про передання прав як економічного активу, а не як виключно засобу охорони прав від посягань, то основний сенс права, що передається, – позитивна змога використовувати інформацію, яка є змістом об'єкта інтелектуальної власності, з метою досягнення певної господарської мети. Основне завдання, яке може і має бути досягнуте у процесі здійснення правового регулювання, є визначальним фактором для характеристики будь-якого правового явища. Суспільний запит на регулювання у сфері інтелектуальної власності полягає саме в забезпеченні легальних, зручних, зрозумілих, доступних правил економічного обороту та господарського використання результатів інтелектуальної діяльності. Інститут «виключних прав» ефективно не вирішує цього суспільно важливого завдання.

Саме різна мета створення об'єктів інтелектуальної власності: авторського права – для задоволення естетичних, нематеріальних, духовних потреб людини та промислової власності – для досягнення економічних, матеріальних, господарських результатів і може бути використана як критерій для поділу механізмів розпоряджання майновими правами на такі об'єкти на виключно правові та пропріетарні. Авторсько-правові твори в основному створюються індивідуально авторами, і навіть у складених творах авторський внесок кожного зі співавторів може бути виділений із нього. На відміну від цього, складні об'єкти права промислової власності створюються в основному колективами творців, в яких досить важко відокремити авторський здобуток кожного зі співвиконавців.

Не має сенсу заперечувати, що дуже важливу роль у праві інтелектуальної власності відіграють саме особисті немайнові права, які тільки і можуть бути визнані «виключними» в тому сенсі, якийкладають у це поняття прихильники теорії виключних прав. Важко собі уявити без особистих немайнових прав авторське право, для якого характерні зв'язок з особистістю творця і більш високий рівень гуманітарності порівняно з патентним правом, хоча і в патентному праві є немайнові права автора [14]. Саме тому для сфери, де продукт інтелектуальної діяльності є віддзеркаленням, продовженням, відображенням емоційної складової частини особи автора та більш тісно і нерозривно пов'язаний із людською особистістю автора, застосування у процесі розпоряджання правами теорії виключних прав є більш виправданим. Хоча, справедливості заради, треба зазначити, що в сучасну епоху, коли об'єкти авторського права стають не засобом самовираження автора, а інструментом бізнесу, засобами масової культури, пропріетарні моделі передання прав також дедалі ширше можуть застосовуватись до авторських правовідносин. Для таких об'єктів промислової власності, як винаходи, корисні моделі, промислові зразки, де особа автора хоча і відіграє певну роль та навіть є обов'язковим атрибутом охоронного документа, все ж здебільшого власником майнових прав є саме суб'єкт господарювання.

Висновки. Можна констатувати, що теоретичне підґрунтя розуміння сутності права інтелектуальної власності має ключовий вплив на механізми розпоряджання такими правами. До найбільш поширених та впливових сучасних теорій належать теорія «виключних прав» та «пропріетарна теорія», які дотримуються різних поглядів на процес передання прав на об'єкти

інтелектуальної власності. Враховуючи економічну спрямованість та соціальні запити на правове регулювання в цій сфері, в сучасних умовах задля розпоряджання правами інтелектуальної власності більш доцільно застосовувати та закріплювати в законодавстві підходи і механізми, передбачені пропріетарною теорією права інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Пиленко А.А. Право изобретателя. Историко-догматическое исследование. URL: <http://www.libertarium.ru/pilenko-patent>
2. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. Москва : «Статут», 2003.
3. Розенберг П. Основы патентного права США. Москва, 1979.
4. Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права. Т. II : Товар. Торговые сделки. Москва : «Статут», 2003.
5. Харитонов О.І. Правова природа права інтелектуальної власності. *Юридичний науковий інтернет журнал*. 2012. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle>.
6. Еременко В. Содержание и природа исключительных прав интеллектуальной собственности. *Интеллектуальная собственность*. 2000. № 4.
7. Підпригора О.О. Законодавство України про інтелектуальну власність. Харків : Фірма «Консум», Київ, 1997. 192 с.
8. Право інтелектуальної власності : підручник для студ. вищ. навч. закл. / За ред. О.А. Підпригори, О.Д. Святоцького. Київ : «Форум», 2002. 240 с.
9. Харитонов О.І. Правова природа права інтелектуальної власності. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії* / голов. ред. С.В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. Одеса : Юрид. л-ра, 2008. Т. VII. С. 144–151
10. Рузакова О. Юридическая природа прав на результаты интеллектуальной деятельности с учётом нового законодательства. *Авторское право и смежные права*. 2007. № 12. С. 8–10.
11. Дозорцев В.А. Интеллектуальные права. Понятие. Система. Задачи кодификации : Сборник статей / Исслед. центр частого права. Москва : Статут. 2003.
12. Дозорцев В.А. Комментарий к схеме «Система исключительных прав». *Дело и право*. 1996. № 5.
13. Блинец И.А., Леонтьев К.Б. Общая теория интеллектуальной собственности ст. 3 Интеллектуальная собственность и исключительные права. URL: https://www.copyright.ru/ru/library/stati_knigi/intellectualnaya_sobstvennost/intellektualnaya_sobstvennost_veschnaya_sobstvennost
14. Поляков Р.Е. Анализ определения понятия «интеллектуальная собственность». *Молодой ученый*. 2011. № 10. Т. 1. С. 176–179. URL: <https://moluch.ru/archive/33/3759/> (дата обращения: 12.02.2020).